

Török Sophie: Asszony a karoszekben. E bibliofil ízléssel kiállított verseskönyvnek darabjaival apránként ismerkedtünk meg, éveken során. Költőjük éppen nem rohamozta meg a nyilvánosságot, az észrevetést inkább kerülte, semmint erőszakolta, bizonyos, hogy érdekében sem magakellettő megalkuvás, sem kihívó elképesztés útján engedményeket tenni inyére nem volt. De ha szavával néha nagy időközökben találkoztunk is, el nem felejtettük: mai líránk hangos — s bizonyos magaslattól figyelve egészében eléggé egyhangú — zsinatolásában ennek a hangnak színe nyomban elkülönült, ezeknek a verseknek belső igazságát, néha a puritánságig cicomátlan mondataik erős egyéni lélekzetvételel észre nem venni nem lehetett. Erre a lírára tökéletesen talál az, mit a fiatal Jászai Mariról mondott nagy pályatársa, Szigeti József: három lépésről hallani a szíve dobogását. Török Sophie költeményei egyenként is kivallották, hogy egy heves rezonanciájú lélek megrendüléseiből támadtak, hogy nem érvényesülési vágyból «tükör előtt» íródtak, hanem bennök valakinek legsajátabb valója, kitégült élete kíván kifejeződni. Asszonysorsból szakadtak, erejük is igazi asszonyi erő, korántsem az emancipált nő üntig-ismert virtuskodása: éppen önmagához való teljes hűségének, becsületes komolyságának tulajdonítható, hogy vele szemben az íróői «egyenrangúság» kérdését mégcsak felvetni sem jut eszünkbe. (Mi tagadás: férfikritikus ezt majd mindig felveti. Igazságtalanul? Bizonyos csak az, hogy: a kérdés olykor — mondjuk talán így: az Elisabeth Barrett-Browning-i fokon — önmagától elnémul.)

Az elszórtan megjelent költeményekből most négy íves szép kötet állt ki; benne a versek egyévtiben olvashatók, jobbára külön címek nélkül, közéjük — mintegy pihentetőül — csak a Kozma Lajos finom és kedves fametszetei ékelődnek. Jó versekkönyvben, egymás társaságában rendszerint nyernek, színeik a szomszédos darabok

kisugárzásában mintegy hangsúlyozódnak. Török Sophie művészete meg éppen így, könyvül, bontakozik csak ki igazában: az akkordok szépsége az egésznek himnikus sódrában. Erős és termékeny költői motívumai vannak, de nincsenek szorosabban vett verstémái, a távlatba helyezett témákhoz igazodásnak vagy az óvatosan mérlegelő kikészítésnek kényszere nyomban ajkára fagyasztaná a szót. Verseit nem indítja előkészítő préludeökkel, nem fejleszti «kihangzás» céljára tartogatott poentek felé. Mikor megszólal, azt érzed: a verset heves, lázasan kontradiktórius némbeszéd előzte meg, mely egy ponton szinte észrevétlenül siklott át szavakba; nem csoda, ha ezeken aztán annyira megérzik a termő láznak a szavak köntösén áttüzelő forrósága s ha e szavakat nem egyszer valami fogvacogás-szerű mellékzöngé kíséri. Aki velők hozzánk szól, nem bír úgy fölbekerekedni a maga lírai anyagának, hogy azt zárt vers-egyedekbe aprózza és objektíválja, inkább csak hangosan érez, egészen a maga belseje felé fordulva, szinte valami gyermeteg kíváncsisággal és megigézettséggel, mint akinek a saját művészete a legnagyobb meglepetés s aki merőben nem is bizonyos felőle, komoly kompozíciót csalt-e ki a zongorából, vagy csak az izgalom vakmerőségével tenyészélességben leütötte a billentyűket.

Ilyen művészi természet mellett mily könnyen csontváztalanná, plasztikátlaná lehetne hígulni; a szabad-versek terhes szabadságában reménytelenül elmerülni, az elszabaduló verslényeket bőbeszédű kerülőkön kergetni! Török Sophie nem esik prédájával ezeknek a líránk legújabb művelőire oly sűrűn leselkedő veszedelmeknek. Vérében van a komponálhatóság, mely az igazi művészi alkotásnak nem hogy feltétele, hanem azzal valójában egyet jelent. A kompozíció nála — mint minden hivatott művésznél — rendkívül mélyen, magának a tartalomnak embrionális magvában rejlik s onnan hat ki a vers egészére,

minden porcikájára, stílusának valamennyi ütem- és tagozódás-sajátságára. Egyéniségének a szabadsvers természet, sőt annál is több: talán egyedül lehetséges kifejezési formája, az ő kompozíció-csiráiból ennek kell kibontakoznia, olyan magátólértelődően, mint ahogy a makkból csak tölgyfa fejlődhetik. Nála a prózaversre szorítóközs annyira nem önmegtartózkodás, hogy az önmagáralálásnak rá nézve ezen kívül egyéb útja el sem képzelhető. *Szabaders a rímről* címmel maga is lázasan faggatózik e kérdés felől:

Azt hittem: érdemes így: írni, írni fénytelen szavakat formák zenéje nélkül, rímeknek édes csipkéje nélkül. Fénytelen szavakat, mert csak sietve akartam beszélni. Nem akartam megállni csipke és zene játékaért...

Ez a «sietve-beszélés», ez a «megállni nem akarás» valóban jellemző stílusának ütemére, hanem magát a stílust (belső forma értelmében) önmaga mintha sem különösebben újnak, sem igazán «érdemes»-nek nem érezné. Csak «beszélni» akar, de mi érezzük, hogy épen abban jelentékeny művészt, ahogyan ezt a «beszélést» a költészet magasába emeli. Azokkal a «fénytelen» szavakkal új, végletesen személyes lelki tartalmat beszél ki, olyat, ami már a lélekben kompozícióvá, megépítésében puritán biztossággá, tagolásában tökéletesen gazdaságos verssé érett. Ezért is volna nehéz belőle részletszépségeket, kirakatsorokat idézgetni: nem ékítményeivel, inkább építményeivel igéz meg.

Az ifjúság mohósága s a hanyatlás gyöttrő rémképe, az őrangyal szeretet, «gyógyító jóság» pózmentes, természetesen kitaruló vállalása s az örök egyedül-maradás fájdalmasan kiábrándult érzése («Egyedül vagyok s jaj tudom már: mindenki egyedül van!...»), az élet «gyönyörű izgalmas játéka»-nak szomjazása, majd «az altató csönd ringató ölébe» kívánczóság, a Hitves nagyrendelésű életéhez tapadó «percélet» asszonyi szerénysége, majd a «mindent tőled kaptam-e? s egész koldusúresen jöttem-e hozzád?» sikoltásának asszonyi önértékelése, a Gyermekek, a «sírva sóvárgott embervirág» kívánása s a meddőségnek néha görög tragédiák pathoszával felzokogó panaszadai: ezek a főmotívumok gyökereznek-índáznak a költőnő lelkének lírát-termő rétegeiben. Ezek táplálják

a költeményekbe szakadt lélekmonológot, többnyire valamennyi együtt, egyiküket-másikat inkább csak a szüntelen izgalomban villódzó kedélyélet sugárjátéka állítja középpontba. A «fénytelen» szavak valamelyikére minden versben éles fény esik, a művészi alkotás ebben gyűl ki szuggesztívú, de minden vers a könyv egészéből kisugárzó szuggesztióban még többet és mélyebbet mondóvá nemesedik.

Török Sophie lírája mai költészetünk legérzékenyebb, a rohanó felhők közt örökegy ég felé legtisztábban zengő hangszerének tőzsomszédságában csendült fel, közös fedél alatt, lehet-meghalló közelségben a *Sziget és tenger* meg *Az istenek halnak, az ember él* «kettes csöndbe menekült bús élet»-et éneklő strófáival. Ez az intimitás külön varázst ad a «karosszék asszony»-nak, de ha valamin: ezen lehet igazában megítélni eredetiségét, az odaadásban, testvéri megértésben is kivívott, csorbítatlanul megőrzött egyéni helyét és hangját. Megint csak az a név kívánczik a tollamba, melyet egyszer már korábban is le kellett írnom: az Elisabeth Barrett-Browningé.

S még valamire vissza kell térnem, amit már érintettem: arra, hogy a Török Sophie asszonylírája a férfítársaiéval egyenértékű. Most, hogy könyvét letezem, nem azt latolgom, helytállót mondtam-e, inkább az óvatosságot szűkmarkúságon ütődöm meg: ez a művészet az újban fellépett férfilírikusok közül kétségtelenül a legkülönbekével egyenrangú.

Rédey Tivadar.

Farkas Gyula. Mécs László. Kortársaink. 7. szám. Studium. Mécs Lászlóról kiadója, a berlini «Voggenreiter Verlag» magyar vezetője, Farkas Gyula írt a «Kortársaink» című sorozatba. Az ilyen szoros kapcsolat, amelyhez — mint a könyvből is Mécs László néhány verséből kiderül — még erős baráti kapcsolat is járul, nem teszi-e elfogulttá a szerzőt a költővel szemben? Farkas Gyula érdekes választ ad erre a kérdésre: Igenis, elfogult vagyok. Az első fejezet címétől («A fehérreverendás próféta») a könyv utolsó mondatáig («A neve ott fog állni annak a fejezetnek élén, amelynek ez lesz a címe: «Új idealizmus felé») úgy szólván minden oldalon lehet találni egy jelzőt vagy fordulatot, amelyből kiderül, hogy a szerzőnek igen tetszik Mécs László költészete. Farkas Gyula

nem okolja meg, miért tetszenek neki a versek; nem csinál esztétikai analíziseket, mert ehhez bizonyos elszánt kegyetlenség kellene, amilyennel az operatőr szabdálja a beteg testét. Számára Mécs László elevebb, közelebb áll hozzá, semhogy ilyen hideg fejet kívánó műveleteket tudna végrehajtani.

Ez az elfoglaltság, mely megakadályozza az esztétikai elemzésben, segíti lélekrajzaiban. A Nagykaposra helyezte, a Felvidéket járó, a megállapodott férfi Mécs László lelkiállapotát egy-két diszkrét vonással (hisz élő emberről van szó) találóan festi le, sőt ébreszti fel az olvasóban. Az állapotrajzok azonban nem sorakoznak a lélek fejlődéstörténetévé, megmaradnak szép részleteknek, mert ennek az egységesítésnek útjában áll az — elfoglaltság. Ahogy a karácsonyfa alá eresztett gyermek kapkod a játékok után, alig nézi meg a mozdonyt vagy az oroszlánt, már nyúl a huszárcsákó és a pojáca után, valamennyit az ölébe szeretné gyűjteni és fölötte búsul, hogy kicsiny az öle, nem fér bele maga a karácsonyfa is, a szerző is igyekszik mindent megmutatni, ami neki Mécs Lászlóban tetszik. Idéz verset, levelet, megint verset, ahol csak lehet, Mécs Lászlót beszélteti. Néhány mesterien megelevenített alak a felvidéki írói körből, sok éles megfigyelés a költő életéből, a háború utáni évek és a megszállás korának sokszor frappáns jellemzése, de végeredményben a mozdony a pojáca hátára került és a huszárcsákóban oroszlán ül. Ez nem azt jelenti, hogy a könyv zavaros, hanem azt, hogy a szerzőnek nem volt szíve arányosan elosztani anyagát, mert igen tetszett neki Mécs László minden verse.

Ezek után azt hihetné az olvasó, hogy Farkas Gyula könyve aránytalanul összehordott halom, amelyben semmiféle egység nincsen. Azonban egységet ad a könyvnek az, amit mi kemény kritikusai szóval elfoglaltságnak nevezünk. Ez az elfoglaltság alapjában véve meleg, férfias baráti szeretet, amely simogat és férfias tartózkodással dicsér, amely kikeresi és elosztja a lehetséges félreértéseket, amely a támadókkal hadakozik és amely ott csillog a könyv minden sorában, rabul ejti az olvasót, aki végül észreveszi, hogy megszerette Mécs Lászlót és sokkal jobban érti, mint azelőtt. Szabad-e mást kívánni egy a nagyközönség számára írt füzettől?

Fábián István.

V. Blaseo Ibanez: Mare Nostrum.
Fordította: Komlós Aladár. (Budapest, Athenaeum.) Spanyol levegő, Valencia. Don Esteban Ferragut Valencia jegyzője, Scott Walter és a középkor rajongója, felesége és fia kíséretében misét hallgatni megy a Szent Jánosba. A templom leírása: stílusok rétegeződése: csúcsívre barokkos körív.

A fiatal Ulysses Ferragut álmatagon ül a helyén s fejét az unalmas szónoklat alatt egy oldalkápolna felé fordítja. Lelkét szerelem tartja fogva. Első szerelme ez még: ő tizéves, szerelmének tárgya pedig egy császárnő, a Szent Borbála-kápolna fakoporsójában, hat-száz.

A jegyző egy szép napon elmondja Constantia görög császárnő szomorú történetét. Ulysses gyermeki képzeletében gyakran jár föl ezután a császárnő képe: álmოდzik... Anyja, Donna Cristina, szeretné, ha fia egykor ünnepelel érsek lehetne, apja pedig jogtudósnak szánja. De Ulyssesben két tengerészcsalád vére keveredett. Már fent, a könyvzázados padláson is be-kuporodik egy-egy ládába, ide-oda rengeti, szájjával a vihar zúgását utánozza s a könyveiből olvasott fölfedező gályákon vagy hajókon képzeletben magát. Don Carmelo Labarta, ügyvéd-keresztapja, aki egyébként többször koszorúzott költő és az Ulysses-név értelmi szerzője, a gyermek kalandvágját csak fokozza Homéroszból vett elbeszéléseivel. Ily körülmények közt nem csoda, ha jogtudósságról és érsekségről ábrándozó szüleinek egyszer csak kereken kijelenti: «Kapitány akarok lenni, hajóskapitány!»

A jegyző tudta, hogy öccse — a fiú nagybátyja — aki mint hajóorvos a világ minden tengerét beköörölte, felelős ezért az örült gondolatokért. A nagybácsi hamarosan megjelenik Valenciában s Donna Cristina csöndes házában fölborul minden rend. Az őstermesztet lendületéből volt valami ebben az óriás testű emberben, akit a kissé hőbortos Labarta — Ulysses keresztapja — Triton-nak nevezett el. Nemsokáig bírta ki Valenciát, csakhamar hazament Marinába. Egy alkalommal Ulyssesst is magával vitte a Ferragutok ősi házába, ahol a nagypapa által faragott hajók lógtak a mennyezetről. Évszázados küdelemben élt ez a család a tengerrel s Ulysses nagypapja, hogy «szárazföldi urak»-at neveljen fiaiból, egyetemre adta őket. Az

egyik jogász lett s Valenciában jegyző (Ulysses atya), a másik azonban mint hajóorvos szökött a tengerre. Ez volt Triton.

Az orvos szenvedélyesen szerette a tengert, különösen a Földközi-tengert, a *Mare Nostrum*-ot. Minden nap hatalmas úszásokat végzett s unokaöccsét is megbarátkoztatta a hullámokkal. Nem volt szárazlelkű, egészen regényesen beleélte magát a Földközi-tenger antik mitológiájába. Néha — mikor öccsének beszélt — úgy látszott, hogy látja a Nereidákat s Amphitrité istennőnek, a csöndes, szelid hullámok megszemélyesítőjének vidám kíséretét. Olyan volt maga is, akár egy tengeri isten. Szinte félték tőle a falujabeliek, de egyúttal büszké is voltak a «doktor» erejére, amelyet mindenre képesnek gondoltak. Az orvos különben nem volt szegény ember, sőt jóval több volt a pénze, mint amennyit el tudott költeni.

A következő nyáron már nem engedték el Ulysses a Tritonhoz. Félték a nagybácsi káros befolyásától. E helyett anyja Barcelonában lakó rokonaihoz vitték. Tengerészek voltak a Banes-ek is, de nem rajongók, soha a Nereidákat nem említették. Nekik a tenger annyit jelentett, amennyi hasznot hozott a hajózás. Hűvös kereskedők voltak.

Triton gyakran meg-meglátogatta elrabolt unokaöccsét s mikor a jegyző a jól jövedelmező otthonülő foglalkozásokat dicsérte, összemosolygott Ulysses-szel. Közös titkuk volt: míg Ulysses a jogi vizsgákat letette, addig a Triton pénzén mellékesen elvégezte a hajózási tanfolyamot is.

A regény 300 oldal és én idáig csak 43 oldal tartalmát mondtam el. Azonban itt meg kell állnom. Az események további része hasonlít egy meredeken lefelé futó lejtőhöz. A regény 43 oldala sok mindenben megkapta figyelmemet. Legalább ígért. Az első 43 oldal felől jöhetett volna akár a legjobb is.

Ebben a részben föltűnt mindenekelőtt a mondanivaló hangulati ereje. Blasco Ibanez szeret adni tengeri képeinek valami üveges csillogást. A kristály, a porcellán, a higány és a tűz villanása kedvenc hasonlatai. Halmazza a színeket: cinóbervörös, arany, rózsaszín, rézszínű, ezüst, kék... Felejthetetlen a hullámok mélységében elmerülő emberi test színváltozása: «Az úszó férfi barna teste leszállás közben úgy csillogott, mint a porcellán. Mintha kék kristályból lenne, velencei

üvegből, amelynek össze kell törnie, ha a tengerfenékre ér.» Ép így a fölbukkanás: «A fehér kristálytest hirtelen zöldre vált..., emelkedett, emelkedett..., rézszínű lett... s az orvos feje végül prüszkölve és lihegve megjelent a felszínen»...

A II. fejezetben, melynek *Amphitrite anyánk* a címe, ódat zeng a Földközi-tengeréről. Fáradhatatlan a rá vonatkozó jelzőkben. A Földközi-tengeren «minden csupa fény és harmónia»... Ezért verekedtek a népek négy ezreden át... «Amphitrite kék serlege»... A művelődés bölcsője... Ez a tenger asszimilál: «A tenger két partján asszimilál az emberek, a tájak, a hegyek, a növények. A katalánok, a provençeiak és a szicíliaiak jobban hasonlítanak az afrikai part lakóihoz, mint azokhoz a polgártársaikhoz, akik a szárazföld belsejében laktak».

Ilyen háttérben rajzolja meg Triton alakját egészen a hősmondák vonalával. A *Földközi-tenger Odysseidá-ját* akarja megírni. Idáig van is valami eposzi az eseményekben. Induló hősei átlagon felüli emberek. Az orvos igazi fia a Földközi-tengernek, ahol a hősök és tengerészek mind kissé kalózok vagy csempészek is. Még magát a Földközi-tengert, *Mare nostrum*-ját is rendkívüli módon képzele: «Hatalmas, okos, kék állatnak, igazi szent állatnak». Blasco Ibanez természetesen nem felejtkezik meg arról sem, hogy Tritonnak erotikus oldalát is bemutassa. Ha kibukkant a tengerből, menekültek előle a nők, mivel Tritonban a tenger «olykor valóságos szerelmi őrvongási rohamokat keltett».

De mivé vált ez a hősi indulás? Mi lett Ulysses Ferragutból, akit a regény kezdetén minden körülmény egy második Tritonná predestinált?

Atya halála után, mely nemsoká bekövetkezett, a 18 éves ifjú tiszt-helyettesi rangban hajóra szegődött. Aztán hétvévi kalandos élet, mely a házasság csöndes révében ér véget. De nemsokáig bírja a szárazföldi téletlenséget s mint egy óceánjáró első-tiszta visszatér a tengerre. Alig száll partra néhányszor, már egy kis fiúcska várja, akit a regény stereotip tanár-alakja, a család házi tudósa, Cinta reménytelen udvarlója, Telemachosnak parodizál, ezzel mintegy véletlenül is előre vetve a bekövetkező események árnyékát. Ulyssesst nemsokára vagon éri: Labarta meghal és meghal titokzatos módon Triton is. Kiúszik a

tengerre és soha többé nem jön vissza. Mindkettő Ulyssesre végrendelkezik, akinek hírneve folyton növekszik. Édesanyja halálával fölghaja a hajósélettel. De most sem bírja sokáig «a dolgok mozdulatlanságát». Egy este kijelenti, hogy újból hajóparancsnok lesz, de most már saját hajóján. Cinta, az igazi tengerész-feleség, megért mindent és fájdalmasan hallgat: belenyugszik. Ulysses Ferragut két hónap mulva már 3000 tonnás gyorsjárátú gőzhajóján parancsnokol London és egy skót kikötő között. A hajót, mely eredetileg *Fingal* nevet viselt, átkereszteli *Mare Nostrum*-ra.

Ami ezután jön, azzal még gyorsabban lehet végezni. A *Mare Nostrum* eleinte kedvezőtlen jövedelmű áruszállításait hirtelen jólétre emeli a kitörő *világháború*. Egyízben a hajó Nápoly partján megsérül s hosszabb tatarozása alatt Ulysses Pompéjibe rándul ki. Itt két elegáns hölgygel ismerkedik meg, akik közül a fiatalabbi, Freya, végzetes hatást tesz lobbanékony spanyol kedélyére. Hosszas udvarlások, a nő acéllenállása csökken, végre a nápolyi akváriumban a polipok etetésének szörnyű látványa kiváltja Freya vonagló ölelését és parancsoló, mély, fájdalmas csókját. Miután egészen birtokába vette a nőt, kiderül, hogy német kémhálózat csapdájába esett, melynek megbízásából — némi tépelődés után — vállalkozik egy hajó vezetésére, mely olajjal lát el a tenger egy pontján fölmerülő tengeraltjárót. De most föllépnek a «komplikációk». Végzetes összeköttetés támad a kapitány titkos útja és fia halála közt. Az apát kereső fiút tengeri útjában ugyanez a tengeraltjáró süllyeszti el. A vétékes Ferragut, akinek lelkét gyötri a «boche»-hajók aknamunkája, rettenve eszmél magára s ezután gondolatai a bosszúra irányulnak. Freyát eltaszítja magától, pedig a kémnő igazán szereti s csak ennek kivégzése eszméleti a visszahozhatatlan hű szerelemre. Felesége vonalmát már régen elvesztette, így egyedül maradvá s Freya emléktől üldözve valami *idealba* kapaszkodik: helyén marad és küzdeni fog a latin fajok és a földközitengeri művelődés ügyéért. Hajóját eladja a franciáknak, de megmarad rajta mint kapitány és spanyol lobogó alatt éri utól a már régen ráleső végzet, a német torpedó. Ulysses Ferragut, mint évszázadok óta ősei, a víz alá merül. A keserű folyadék már

kezd szájába ömleni, de nincs többé egyedül: egy fehér női alak — fehér, mint a felhő; fehér, mint a vitorla; fehér, mint a tajték — a zöldhajú, csillogó korállgyöngyű *Amphitrite*, vonja lefelé a tenger végtelen rétegein át.

A regénynek ez idézett hangulatos befejezése sem tudja helyrebillenteni azt a nehezéket, mely az ítélet mérlegének bal serpenyőjében fekszik. A regény a Földközi-tenger Odysseiá-jának indult és kalandregény lett a hősi époszok súlya nélkül. Hiába sorolunk föl még néhány jellemet, amelyekkel az elbeszélés megajándékozott: Tónit, a *Mare Nostrum* másodtisztjét, Ulysses romantikus gondolatainak józan szemlélőjét... Hiába tötyög elénk az öreg Caragol bácsi, a hajószakács, örökös «*refresquet*»-jeivel, melyek édes mámorba ringatnak a kék tengeren... Hiába ontja az író tovább a színeket, élénkvarázsolva Nápoly környékén egy vidám trattoriában a rózsaszínre vált öbölt, a mély vizek óriási korállligeteit a Nap ferde sugarai alatt... Hiába festeget az alkonyat vásznára irtalmatlan kék tengert és okkersárga dombokat... S hiába lengeti a friss hajnali szellő a diadalmas szépségű Freya kalapján a tollakat a vincennesi mezőn a puskacsövek előtt...

A hősi éposz kalandregénybe fult. Rakhatnék érveket érvek mellé, kimutatni, hogy mi a pszichológiai hiánya a Freya-történetnek: a kalandornő bizonytalan körvonalai, ébredő szerelmének csekély elhíhetető ereje, Ulyssesnek ponyvába kívánczó öklöcsapásai, melyeket kétséves motívál Telemachos végzetes útja... A regény valamelyik védője esetleg ugyanennyi ellenérvet állítana szembe és vége-hossza nem lenne ennek a karamazovi pro és contra-nak. Végső ítéletemet nem is az irodalmi értelemben vett ú. n. pszichológiai szigor meggondolása sugalmazza.

A teremtő erő lazaságát érzem én itt. Olyan motor Blasco Ibanez szelleme, melynek robbanása lépten-nyomon kihagy. Ezek az intervallumok, melyeket bátran nevezhetnének közhyelyeknek is, teszik kérdésessé a *Mare Nostrum* magasabb értelemben vett regényértékét. De viszont érthetővé teszik azt a káprázatos sikert, melyben az írónak életében része volt. Blasco Ibanez jól értette a hatás ötvényének titkát: egy-egy csipetnyi aranyat minduntalan belekever hőmpölygő mondataiba, azonban mindez a bűvészkedés mit

segít akkor, ha összehasonlítás kedvéért előveszünk egy színtelen kis könyvet? . . . A művész hatalomnak mily két különböző foka sodorja a halálra-kész *Ulysses Ferragut*-ot a tengerre s vonsozolja *Ilijcs Ivánt* kétségbeesése és reménytelensége fekete zsákjába!

Ha azt a teóriát fogadnám el, mely szerint az északi regények vertikálisak, a déliek horizontálisak; Blasco Ibanez regényét az utóbbi csoportba sorolhatnám. De nemcsak az északi szomorúságnak van mélysége, hanem a déli örömmek is. A verőfényes kacagásnak is meglehetnek a maga örvényei. Blasco Ibanez *Mare Nostrum*-ja az ő kedves Földközi-tengerének azonban inkább csak csillogó színeit hozza, mint mélységeit. Mégis az Alföld embere, bezárva a mozdulatlan térbe, új világra ébred ebben az örök, napfényes hullámlásban. Mint kibontott narancsból az illat, úgy csap föl e könyv tárt lapjaiból a messze délvidek.

Gulyás Pál.

Némethy Géza: Az ember és az Isten. Újabb költemények. — Jákob pátriárka jut eszünkbe, aki birokra kél az angyal alakjában megjelent Istennel: «Nem bocsátlak el, amíg meg nem áldasz!» — A szerző előbbi kötetében, az *Ész tragédiájában* a panteista sztoikusok istenével küzködött és miután madáchi képek hosszú során át csalódva-csalódott, a nagy világégést sóhajtja:

Ó vesszen hát köröttem minden élet
És jöjjön a tűz . . .
Ha lángba omlik már egész világ,
A lég, a tenger és a föld s az ég,
A sátán, haldokolva, hadd kacagja
A szörnyű máglyát, hol az Isten ég!

Am ez a mindent elpusztító tűz nem hamvasztotta el a lelkében égő, istenkereső lángot. A százezed éve e földön küszködő ember nem szűnt meg rázni végessége kalitkájának rácsát, hogy a végtelenséget magáévá tegye. Újra Madách formáiban végigszáguldj a istenszeme valamennyi megnyilvánulását s nem bír bennük megnyugodni; végül a nagy természetben, a mindenben, a kozmoszban találja, amit keresett. E mindennek kettő a tulajdona: a nagyság és a szépség; aki a művészet s a tudomány ihletével beléjük merül, az élvezi

A haladás és az emelkedés
Meg nem szűnő fenséges érzetében
A szemlélődés égi gyönyörét . . .

azt üdvözíti a szép, a tiszta szellemélet. Ugyane kötet két másik költeményében az ember boldogságát megrontó *bűnt* elemzi, az eredendő bűn lesújtó fogalmát, mely alól csak az örök kegyelem oldhat fel. A költő lelke fellázad ez ellen s a szív s az ész fegyvereivel támad szent Ágoston és tanítványai, Luther és Kálvin ellen, kik e tant könyörtelen szigorúsággal bilincsként az emberiség lelkére kovácsolták. Nem, az ember nem bűnös, mert lénye a jóság s a nagyság; ennek tudatában fel kell emelnie arcát a porból, hová ama tanok sujtották.

Némethy e kötetével újra gazdagodott bölcselői költészetünk, melyet — csupán az új kort számítva — Bessenyei nyitott meg viaskodó lelkével. Némethy lelki harcai hasonlítanak Byron és Vajda János küzdelmeihez, de míg ezek nem, ő megtalálja a kibékítő megnyugvást a nagyságban s a szépségben. Hogy a súlyos gondolatokat a költőiség lenge szárnya nem bírja el mindig, az a dolog természetével jár, de egyáltalán nem rontja le azt a mély élvezetet, melyet bennünk egy kiváló lélekkel való tárgyalás ébreszt.

Tolnai Vilmos.

Fischmann S. utódoi. Regény, írta *Komor András*. Pantheon kiadás. Bpest, 1929. — Egyik legjelesebb irodalomelméleti gondolkozó, akit életrorsa Németországhoz kötött, a XIX. század regényéről írt németnyelvű jelentős tanulmányában azt a némiképen merész általánosítást kockáztatta meg, hogy e század tipikus regénye a desilluzió regénye. S ha ebben nem is volt teljesen igaza, viszont kétségtelen az, hogy ez a desilluzió a mult század naturalista-impresionista és főképen önmagába visszahulló romantikusan racionalista világszemléletének utórezgéseként még ma is erősen érzeteti hatását; a keserű elkedvetlenedés az élet és világ értelmetlenségén, a teljes kiábrándulás és azt követő lemondás még mindig nagyon sok írónak egyedüli szempontja az élet művészi ábrázolásában.

Ez a vigasztalanság tagadhatatlanul még ma is gyakran jelentkezik, sőt talán még keserűbben és még kegyetlenebb szemmel nézi az élet felszínének árnyoldalait, mint az egykori desilluzionált naturalisták. Ebből a mindenképpen kiábrándult látásból, amely az élet szenvedéseitől való menekülés útját egyes egyedül a művészi megformálás és alkotás irányában keresi, született meg *Komor Andrásnak* az eddig,

még alig szereplő fiatal írónak regénye, amely több szempontból is figyelemre-méltó.

Kezdjük egy egyáltalán nem művészin, de ebben az esetben fölötté időszerűn : e regény tárgyának mineműségén. Komor magyar zsidó, aki regénye témájául magyar zsidók életét választotta. Már ez is érdekessé teszi írását, különösen ma, amidőn az elmúlt évek politikai és társadalmi küzdelmei annyira az érdeklődés középpontjába állították a zsidóság és magyarság egymáshoz való viszonyát. A keresztény magyar politikai és társadalmi publicisztika, nem különben a mindennapi élet más megnyilvánulásai is úgyszólván mindent elmondottak erről a tárgyról, ami elmondható és kiváló keresztény írók egy-egy általánosabb tárgyú regényükbe, ám inkább csak mellékesen, belé is szőttek ebből az eszmekörből és a véle kapcsolatos megfigyelésekből némely vonatkozásokat, de irodalmi alkotásuk kizárólagos tárgyává eddig még egyikük sem tette azt a témát, hogy miképpen helyezkedik el a zsidóság a magyarság kebelében s hogy ezen az elhelyezkedésen innét miféle belső életet folytat. Ezzel ellentétben zsidó írók részéről már több ízben mutatkozott ilyen törekvés. *Hatvany Lajos* «Zsiga a családban» címmel belekezdett egy hosszú lélekzetű, de máig még befejezetlenül maradt regénybe, mely egy dúsgazdag zsidócsalád biográfiájának készült, a kezdet kezdetétől indult el, de e családnak inkább csak belső életét, mint társadalmi elhelyezkedésének módját mutatta, és írójának kevéssé fejlett emberkialakító készsége miatt meglehetősen relieftelen maradt. De *Hatvany* abban a tekintetben, hogyha nem is minden, de számos vonatkozásban kegyetlen elfogulatlansággal bánt a maga fajtájával, megtörte a jeget, anélkül azonban, hogy a zsidóság oldaláról támadások érték volna. Mindenestre úttörő lépés volt az, hogy a zsidóság által annyira dédelgetett romantikusan magasztaló beállítás helyett, mely a népszínmű parasztjaihoz hasonlóan hazug zsidó alakokat teremtett az irodalomban, a keserűen naturalista életlátás kíméletlen szemléleti módjával nyúlt ehhez a témához is, amelyhez keresztény írónak még nem is olyan régen, jaj lett volna ilyen módon közelednie.

Komor András tehát nem egészen járatlan úton indult el és nem egészen

szokatlan hangnemben alkotta meg ezt a regényét, mely egy kisvárosi zsidócsalád élettörténetét tárja elénk. Az első vagyonszerzők elhalnak (ezzel kezdődik a regény) és az utódok, akik már nem férnek el ama lelki gheftóban, melyben szüleik éltek, válaszütra jutnak. Érzik, hogy az eddigi elzárkózó életet nem tudják folytatni. Az egyik fiú tehetségével arányban nem álló álmai megvalósítása végett Pestre siet és ott egy kockázatosnagyarányú gazdasági életbe kezd, a másik pedig, aki jóval inkább a valóság talaján áll, modern üzletet alakít az egykori kopott, de nagy gazdagságot rejtgető szatócsüzletből. Aztán mohón belé veti magát a vidéki keresztény társadalom életébe, amelyben mindenképpen tekintélyes szerepet akar játszani. A jómód biztos talaját nem veszi ugyan el maga alól, sőt napról-napra jobban és jobban gazdagodik, de lelkiekben annál több csalódás éri. Kitér ősei hitéből, de fájdalmasan kell megérnie, hogy ezzel csak bizonyos mértékig érte el vágyait, csak félig-meddig fogadják be, közben családi boldogsága is elvész és folyton éreznie kell, hogy azt a kétes pozíciót, melyet mindénáron, megalázódásokkal, pénzáldozatokkal sikerült csak megszereznie, csupán pénzének és nem kevésbé csak a kisvárosi társadalom mohó szegénységének köszönheti. A másik testvér, a fantaszta, még rosszabbul jár: nagyarányú gazdasági terveibe belébukik és a pesti művészi-bohémi kultúrelt is csak nagyon problematikus javakkal fizeti vissza rápazarolt pénzét és iparkodását. Tönkretes és családja kegyelméből kell élnie. E két sarj gyermekeiben, tehát a harmadik generációban aztán egyszerre kitor egy kifáradt és idegletében kimerült család súlyos átka: számukra az az élet, melynek magától értetődő értelmét a nagyszülők soha sem keresték — megoldhatatlan kérdéssé, sőt keservesen kínzó problémává válik és így az, akinek, mint az egyetlen férfiivadéknak tovább kellene vinni a család életét, ekképen omlik össze: «Most még reménytelenebbnek érezte az életet s nem tudta volna megmondani miért. Csak érezte, hogy élete tönkre van téve és körülötte is csupa tönkretett élet». Ezzel végződik a regény.

E mesének keretén belül Komor a legaprólékosabb részletekre kiterjedő kegyetlenül naturalista megfigyelésekkel kíséri e család életét. Ha keresztény ember írta volna ezt a könyvet,

alkalmasint magára vonta volna bizonyos körök részéről a szélső antiszemitizmus vádját. De Komor esetében nem lehet saját fajtájának gyűlöletéről vagy olyan önmagától való menekülésben gyökerező ellenszenvtől irányított szemléletről szó, amilyen valaha Weingert tollát vezette. Nem történt itt egyéb, minthogy valaki elfogulatlan ridegséggel alkalmazta művészi módszereit. S ha ezen az elfogulatlanságon túlmenve nem egyszer groteszk fintorgatásokra torzult el arca, mintha élvezettel nézné az élet aljas oldalait, e túlzásokból épen olyan bőven juttat a zsidó főalakokat körülvevő különben sokkal felületesebben meglátott keresztény környezetnek is úgy, hogy valóban csak a módszer túlzásait, de nem egyoldalú elfogultságot lehet megállapítani.

De mindezekről eltekintve, azért is érdekes Komor András regénye, mert komoly írói tehetség nyilvánul meg benne. Horizontja ugyan nem valami messzi kilátásokat tár fel, csak közelről nézi, közelről látatja alakjait, de emberek tud belőlük formálni. Nemcsak adott helyzetekben rajzolja őket jól, úgyhogy jellegzetesen állanak előttünk, hanem valószerűen mozgatni, sőt fejleszteni is tudja őket, mert amint az eseményekben tovább sodródnak, egymásután tárják fel olyan tulajdonságaikat, melyekből tettek érlelődnek. Mélyre Komor nem igen nyúl, amiben annak is lehet némi része, hogy leginkább csak primitív rétegeződésű embereket rajzol, de a hiba inkább csak benne rejlik, hiszen egyszerű emberi típusoknak is vannak olyan lelki mélységeik, amelyekbe leszállhat az író. A desilluziós megoldás mindenestre differenciáltabb eszközökkel jobban alátámasztódott volna, mint azzal a pesszimista freudizmussal, melyet Komor végső magyarázatként szerepeltet. De ettől és egyéb, alkalmasint az író fiatal gyakorlatlanságából származó bizonytalanságtól eltekintve, tehetséges író mutat ez a regény, melyből nem egyszer igazi élet illuziója árad. Így különösen egy megvénült, házsáros és önfeláldozó zsidó lány jól sikerült alakjából. Épen ezért eléggé vásári dolog, ha a kiadó csak azt nyomtatja a könyv kelendőségét fokozni akaró keresztiszalagra, hogy ezt a könyvet ütni fogják balról is és jobbról is, mert Komor könyve egyáltalában nem olyan rossz, hogy efféle reklámra szorulna.

Farkas Zoltán.

Friss Endre: Megtalált szavak. Van valami elegancia ebben a kötetben, amely a szabad verseket szinte a metrikus formák komoly redőzetű köntösébe öltözteti. A kötött kifejezéseken, a zárt mondanivalón a szonettek hűvösségét érzem. A szavak válogatottan tömörülnek egymás mellé és a szabálytalan sorok csak rimtelenségükkel és tipografiai formáikkal vallják magukat szabad versnek. Nem sokkal több műgond árán akár klasszikus formákba is törhetne volna őket Friss Endre. Tagoltságuk és zárt kompozíciójuk legalább is erre vall. De épen ezért a versek legtöbbször nem is érezni a kötött forma hiányát.

A szabad versre való áttérés problémája komolyan foglalkoztatta Friss Endrét. «Megunt kendőzés» című versében így szól róla.

Nem illeszttem már a hangfogót magamra,
hadd bűgják a húrok — tépett idegszálaim —
úgy nyersen és rútán a melódiát,
mit az elsuhanó percek gúnyos ujjai pengetnek rajta.

Elfáradtam már újra s újra dallá mimelni
a végtelen évek hamis jutalmait.

Hegedű, bomlott hegedű leszek,
melynek fejéből kimult az isteni szikra.

Hanyatt fekszem az úton,
hol négy felől futnak a szelek.
Por s föld beföd,
csak szakadt húrjaim fenyegetnek
— mint jajj-karok —
a süket ég felé.

Az első hat sor a formakeresés unt küszködése utáni felszabadulás kicsapódó hangja. Utal az előbb mondottakra. A továbbiakban a kép továbbképzésével elmélyül a vers, a hegedű tárgyi képe a vele asszociált gondolat erejénél fogva már metafizikai értelmet kap, amely a hegedű szokvány-szimbólumát új veretével megmenti a banalitástól. Nem a legjobb verse, csupán utalása miatt idézem s azért, mert a probléma a vers ellenére is megmaradt és a küszködés minden sornál megismétlődik ezentúl is. És így van jól.

Ez a küszködés a formával és a mondanivalóval edzette olyan tisztulttá e verseket, amely tisztultság fiatal költőnél legalább is szokatlan. Már pedig

Friss Endre új ember, fiatal, nevével e kötet címlapján találkozunk először. Könyve azonban olyan kész költőt mutat, amilyet első verseskötönyv nem igen szokott. Mondanivalója mindenkor költői, verseinek formája érettebb és készebb a szintén fiatal Illyés Gyulánál, kifejezési készsége megmondoltságra és higgadtságra vall, kompozíciója zárt s így minden verse befejezett egész. Képeit, amelyek itt-ott kissé zsúfoltan tömörülnek egymás mellé, meggyőző biztonsággal és erős költői intelligenciával alkalmazza és olyan finoman asszociálja szellemi élete kifejezésre törekvő hullámaival, hogy meglepő és váratlan hatásokat ér el. «Szerelem másnapján» című versének alábbi részlete alkalmas példa erre.

Míg az éjtszaka feküdt a gáton, csak éreztem,
 hogy megállasz nálam, tapogatóz-
 tam s megrészegültem:
 jó lenne, ha az idő most tengelye —
 törve megállna —
 de gyorslábú percei lám vígan szalad-
 nak,
 már rámdereg: büszke szarvas-
 bogár vagy;
 belep a széken és bíborköpenyeye
 alatt
 elmászom utadból, ne lássa a ka-
 paszkodó hajnal,
 hogy hangyának hajtottad le kevély
 agancsaid.

Ha van, amit aggályosnak találok ebben a kötetben, az részben a feltűnő higgadtsága és leszűrődöttsége, részben az, hogy nem találok olyan verseket benne, amelyeket a fiatalság ereje lobogó zászlóként lengetne egy várható fejlődés gazdag mezőjé felé. Hiába írom le a Fonalak, Apánk, Asszony, Múlások, Főváros, Hazatérőben versek címeit, minden szépségük ellenére sem látom meg bennük azt a hatalmas lendítő erőt, amely a jövő váznaira vetíthetné a fiatal Friss Endre nevét. Lehet azonban, hogy tévedek és Friss Endre fejlődése el fog térni a megszokott fejlődési vonaltól. Nevét mindenestre meg kell jegyeznünk, mert kötete a fejlődő új magyar lírának erős gazdagodása.
Majthényi György.

Kovács Dénes : Aranykulcs. (Az Orsz. Gárdonyi Géza Irod. Társ. kiadása.) Tizenöt «székely mesét» tartalmaz ez a kötet. A gyermekekről szól, de a felnőttek is tanulhatnak belőle — hazaszeretetet. Mert nagyon tele van a

szervő szíve tiszta rajongással az elveszett otthon iránt. Az igénytelen, minden cicomanélküli apró történetek csak arra valók, hogy beléjük rejtve mindazt, ami fáj, könnyítsenek az erdélyi lélek mai terhein... Ennek a sajátságos, nekünk talán igazában meg sem érthető hangulatnak bús párázatában aztán összevegyül a mese a valósággal, a régi Erdély Tündérországgal s a székely gyermekek meséi egyszerre csak kizökkennek a fantázia színes világából a jelen tragikus, keserves országútjára, mely most oly búsan kanyarog a Hargita lábánál. Így lesz a kóchuszár játékszerből lázadás az új impérium ellen, a Szent Anna-tavából Balaton, a galambokból szeretetet vívó, reményt keltő követek stb.

Magukban a mesékben sok fordulatosság és különösebb érdekkeltő lelemény nincs; még sem unalmasok, mert a szerző általánosan velősbeszédű, ment minden fölösleges terjengősségtől. Kényeskedő stilizálásra nem törekszik, itt-ott mégis kitetszik, hogy van érzéke a természet szépségeinek stiláris kihasználására is. Ilyen szempontból azonban korlátokat vetett neki a tárgy és feladat természete. Sajnálattal tapasztaltuk, hogy már székely írók tolla alá is odacsúszik egy-két csúnya germanizmus (pl. könnyű volt azt megbeszélni, de *betartani* nehéz; 65. l. stb.). Egyébként a mese sajátos szellemét, előadásmódját és kompozíciós jellegét legjobban az «Aranykulcs» c. vezérmesében sikerült megközelítenie.

A szerző mindenestre elismerést érdemel, hogy ilyen tisztaszándékú, nemesszellemű magyar mesekönyvet adott a magyar gyermekek kezébe. Vajha mielőbb azoknak is odanyujthatná, akik számára voltaképp íródott: a Hargita alján búsuló kis székely góbéknak!
Gál János.

Franz Werfel egyik újabb regénye. Az expresszionizmusból kisarjadzó új német irodalom egyik vezéregyénisége Franz Werfel. A fiatalság hevével, az expresszionisták merész kirobanásával kezdte pályafutását; mondanivalóit az érzések széles skálája hangsúlyozta, szavai eleinte fékezhetetlenül dagályosan hömpölyögtek s egész egyénisége és alkotásai — költeményei, regényei, drámái jelenetei — a nyers érzések első szülési fájdalmaiban még vértől gőzölögtek, de hatalmas arányaiban már így előre is megfogták a lelkeket és jelezték, hogy Franz Werfel még egy-

szer nagy és kiegyensúlyozott író lesz, akinek nevét az európai irodalom is feljegyzi.

Werfelben azóta már lehiggadt az ifjúkori tűz és helyébe a férfikor nyugodtabb, bölcsőbb és csendesebb életsemlélete jött. Miként a XX. század irodalmi formaszólottja, az expreszszionizmus, a gyermek és ifjúkor szédítő irama féktelen rohanásából napjainkban eljutott a kiegyensúlyozottság stádiumába, melyben már igaz értékek is kikristályosodnak, úgy Werfel is ma már az új német irodalom legkomolyabb nagyságai közé tartozik, akinek újabb írásait érdeklődéssel várja a közönség és a kritika.

Először Verdiről szóló biografikus regénye keltett általános sikert. Majd Szent Pál a zsidók között című drámája vonja magára a figyelmet, mely a legutóbbi évek egyik legkomolyabb irodalmi alkotása volt a német színpadokon. Nem rég jelent meg újabb regénye *Abiturienttag* címen, mely egy ifjúkori botlás történetét és fejleményeit írja meg mélyenszántó lélekábrázolással.

Az utolsó évtizedben ismét előtérbe nyomultak a regényírók. A háborús évek szélvész napjaiban az olvasók idegei csak a rövidebb lélekzetű, novellaszerű dolgokat kívánták és az írók alkotó és teremtő terveihez sem volt meg a szükséges nyugalom és lelki egyensúly. A sok feltéve őrzött gondolat és eszme most kezd kibontakozni a regények nagyságaiban és az európai könyvpiacra ismét gyors egymásutánban jelentek meg hatalmas, testes regények, sőt egész ciklusok. A sok név közül csak Thomas Mann *Zauberbergjét* Galsworthy *Forsiste* saga-sorozatát, a magyar írók közül Babits Mihály *Halálfiái* című regényét említjük az utóbbi évek nagyobbszabású regényei közül és ezeknek méltó társa Franz Werfel új regénye.

A regény hőse dr. Ernst Sebastian vizsgálóbíró, aki csendes elvonultságban él egy vidéki városkában, Sankt Nikolausban. Negyvenhárom éves, de még mindig csak vizsgálóbíró és ez a hátramaradás annál csodálatosabb, mert édesapja a legfőbb állami bíróság elnöke, az ország első bírója volt. De Sebastian látszólagos csendes megelégedésben él a kisváros nyugalmas csendjében, lassankint egy sajátos vizsgálóbírói módszert dolgoz ki s az eléje vezetett vádlottakat szinte barátilag kezeli, akikkel karöltve kell kibogoznia

az igazságot. Egy bonyolult ügy kerül eléje. A vádlott szerint egy prostituált nőt gyilkolt meg. Sebastian lelki szemei előtt, a kihallgatás alatt, eltemetett emlékek elevenednek meg. Az ifjúkort eleveníti fel az esti banket is, melyen a volt iskolatársak az érettségi 25 éves jubileumát ünneplik. Ezekből a képek-ből alakul ki az emlékezés Sebastian ifjúkorára és lassan megelevenedik előttük a vizsgálóbíró diákkora és egy szörnyű botlás, amely végzetes lesz egész pályájára.

Sebastiant édesapja a gimnázium utolsó éveiben küldi Sankt Nikolausba, ahol állítólag igen szigorú az állami gimnázium. Az új diákot mint betolakodót fogadják és csak lassan sikerül beférköznie osztálytársai kegyeibe. Irodalmi kört alakítanak, ahol Sebastian idegen tollakkal ékeskedik, egy elfelejtett költő verseit olvasta fel sajátjaként. Mindezt azért teszi, hogy képzelt vetélytársát, a vöröshajú, rövidlátó zsidófiút, Adlert legyőzze. Az osztályban Adler az egyetlen igazi tehetség, aki hihetetlen kitarással parkodott előre, mert nagybátyja inasnak szeretné bevenni rőfösületébe és akkor vége lenne a tudományos munkásságról, irodalmi babérokrol szőtt szép álmoknak. Sebastian példája lassan megfertőzi az egész osztályt. Később már az életet kezdik élvezni; nappal elszöknek az iskolából, éjjel pedig lebuokban bujkálnak és az örömtanyák olcsó örömeit élvezik. Ez a nagy iskolakerülés, züllés foltot hagy az osztálykönyvben is. Ekkor Sebastian a barátság álarca alatt ráveszi Adlert, hogy a tanári szobába lopódzzanak és az osztályzatokat meghamisítsák. Azonban az osztályfőnök meglepi őket és most már kicsapás vár a két elzüllött diákra. Ekkor Sebastian pokoli tervet eszel ki. Nagynénje ékszereit eladja és rábeszéli az elfásult Adlert, hogy szökjék Amerikába. A terv sikerült, Sebastian egyedül marad és valami módon magát is tisztázza, de lelkében ottmarad örökre ennek az ifjúkori bűnnek tudata. Nem mer ki-mozdulni a kisvárosból, inkább marad örökidőkre egyszerű vizsgálóbíró, aki csak az időjárás szeszélyeivel és kezdődő gyomorhajával törődik.

Megszokott életrendjéből ez a banket és az új vádlott kihallgatása, akik neve és kinézése után Franz Adlernek vél, zökkentik ki. Ismét megelevenednek előtte a gimnáziumi napok, az

Adler-estet és a nagy botlás, amely örök időkre megbélyegezte életét.

Werfel legnagyobb mestere a technikanak és kompozíciónak; e nagy tudásának most is tanúbizonyságát adta, amidőn az egész történetet tulajdonképpen két nap alatt pergeti le és az egész esemény, mint visszaemlékezés elevenedik meg Sebastian előtt. Egyben nagy mestere a mélyrenató lélek-analízisnek és minden cselekedetet megokol, felpattantva a lélek titkos rúgói. Különösen éles az érettségi találkozóknak megjelenő volt tanítványok rajza; e fejezet a legteljesebb, legkíméletlenebb és ép ezért néha bántó realitás kifejezése.

Új regénye a pszichoanalízis szép alkotása, de mint regény — megdöbbenő. Az itt rajzolt ifjúság minden lélek nélküli, örök hazug, apró bűnökkel telített világban él, melyben nincs egy derűs lap vagy vidám epizód, csak sivárság, önzés és piszok. Az emberi élet legromantikusabb, legnapugsarasabb szakasza az ifjúság, melynek bohóságaira, fiatalos szökellésére az élet későbbi, szomorúságban fürdő napjaiban is mindig mosolyogva gondolunk vissza és ez a visszaemlékezés bearanyozza lelkünket, de Werfel hőseinek diákkora egy rossz álom, amely elől kétségbeejtetten menekülnek és ha előttük felbukkan egy-egy emlék, mintha kísértet támadna fel sírjából. Nem szükséges idealistának lenni, de valamennyi olvasó sajnálattal fog gondolni az íróra, aki regényében — még ha az egy ifjúkori bűn következményeit akarja is elemezni — egyetlen emléket sem tud megfurdetni az igazi ifjúság gondtalan vidámságában.

Valkó László.

Kelet, észak, dél. (Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból. Szerkesztette Szondy György. Budapest—Debrecen, 1928. Csáthy F. irodalmi vállalat rt.) Ezek a tanulmányok nem könyv-szándékkal készültek, hanem a Debreceni Szemle hasábjairól álltak össze kötetté. Nem csoda tehát, hogy sok különféle felfogás és látás tarkítja így a könyvet. A teljesség számdéka is csak utóbb, már több cikk megjelenése után merült fel s a később jövő tanulmányok inkább a röviden ismertetni akarás, mintsem a részletes elmélyedés eredményei.

Egyébként az egész cikksorozat is a tájékoztatás céljából indult. Nem lehet azért azt mondani, hogy csupa méltatást olvasunk benne, mert sok helyütt igen határozott kritikái hang is megüti fülünket. Legkevesebb bírálatot kapnak a lírikusok, de a regényírók művei már erősen a kritikai mikroszkóp alá kerülnek. A hosszabb tanulmányok közül ki kell emelnünk Szondy Györgyét Áprilyról, Zsigmond Ferencét P. Gulácsy Irénről, Bodor Aladárét Mécs Lászlóról, Oláh Gáborét Makkai Sándorról, Alszechy Zsoltét Reményik Sándorról és Szentimrei Jenőét Koós Károlyról.

K. D.

Két irodalomtörténeti dolgozat. (1. *György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban.* Kolozsvár, Lapkiadó r.-t. kiad. 1928. 2. *Kunczer Gyula: Hormayr és az egykorú magyar irodalom.* Pécs, Dunántúli Egyetemi Nyomda. É. n.) György Lajos dolgozatának első része a humanizmus kedvelt műfaja egyik leghírhedtebb darabjának, az 1513-ból való *Julius dialogus*-nak magyar fordítását ismerteti. A magyar fordítást 1785 körül Kovács Ferenc, Beöthy Zsolt dédapja, készítette s igen érdekes dokumentuma annak, hogy uralkodó szellemi áramlatok, ebben az esetben a XVIII. század végének egyházellenes törekvései, miképpen ismerik fel aktuálisnak a régmúlt irodalmi emlékeit.

A másik dialógus a német irodalomból került áthozzáánk s ez Hasen Conradnak 1560-ban írt szatirikus dialógusa. Ebben Szent Péter számol be az Úrnak, hogy mit tapasztalt földi útján. A magyar fordítás Gyirwa Wentzel alkotása 1649-ből. György Lajosnak e tanulmánya, mely szellemi multunk e korjellemző darabját tárgyalja, külön jelentőséget kap azáltal, hogy utána magát a dialógust is olvashatjuk betűhű lenyomatban. Kiadásiért nagyon hálásak lehetünk György Lajosnak, mert a könyv unikum s csak az Erdélyi Múzeum Egyeslet könyvtárában van meg.

*

Kunczer Gyula értekezése a magyar romantika tárgytörténetéhez hoz adalékokat és az osztrák Hormayr József báró irodalmi vállalkozásainak («Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst» és «Taschenbuch für die vaterländische Geschichte») a korabeli magyar irodalomra tett hatását mutatja be. Ez a hatás kizárólagosan abban áll, hogy Hormayr kiadványsorozatai mondai anyagot adtak íróinknak. Hormayr vállalatai voltaképp poli-

tikai célt szolgáltak: az osztrák uralkodóház népeinek minél teljesebb összefűzését egy osztrák-magyar-cseh-oláh-horvát stb. egységes és császárhű hazafiság jegyében. Anyaggyűjtése azonban akaratlanul is alátámasztotta az akkori magyar irodalmi és politikai életnek önálló nemzetiségre való törekvéseit.

Kunczer Gyula világosan megírt és áttekinthetően szerkesztett dolgozata a magyar irodalomtörténetnek erről a kérdésről való részismereteit igen ügyesen foglalta össze és sok új észrevéssel gazdagította is. K. D.

Böszörményi Jenő: Magyar ég alatt. (Elbeszélések. Szerző kiadása, Szentes, 1929.) A szentesiek költő-lelkipásztorának rövid időközben már második kötete ez. Bőven buzog lelkéből a mondanivaló s szívesen hallgatja szavát a nagyközönség. Örvendetes jelenségekben jegyezzük ide fel mindakét ténnyt.

Böszörményi egyre bátrabban halad arrafelé, ahol a néplélek primitív filozófiájának a birodalma kezdődik. Papi ember, ösztönyszerűen a lét végső kérdései érdeklik, születés, halál, szeretet, szolgálat, természet, élet, társadalom, szokások, gyermek, jog, formák, magyarság, alsó néposztály. De nemcsak theologus, azonfelül igazi papi lélek is, aki nem nyugszik, míg a primitív filozófia természetszerűleg igenlő válaszait össze nem békíti az örök igazságok felülről jövő nagy igenlésével. Ez az az új, az a többlet, amiről az ő költészeté szölt nekünk először — magyaroknak magyarul.

A mi életünk, az ú. n. középosztályé nagyon két malomkökőzé kerülezált. A *talárhalmi kis fecske* fontosabb személy, mint a minisztériumbeli méltóságos úr, a mi boldogtalanságra berendezkedett szerelmi életünk boldonság *Mihály, meg Kovács Eszti* egészségesen reális viszonya mellett, *Gyevi Mihály lakodalma*-n, akárhogy megtisztelik a két városi urat, mégis igen apró lelkecskéik ők a nép robusztus kollektív-lelkével összehasonlítva, A *bűnügy* tanulságosan mutatja, milyen még a végtelenben sem igen találkozó két párhuzamos pálya a népjog és az irott jog, A *kintornás leánya* társadalmi előítéleteink sápadt villanyfényét homályosítja el a szeretet napjának a ragyogásával, *Az igazi Szabó János* elolvasása után kissé nevetéses tovább adminisztrálni a nem adminisztrálható örök folyású emberi létet. *Az útiköltés*g a közvélemény ki-

alakulását s a formák fonák uralmát «intézi el». Legborzasztóbb az a dologban, hogy mindenütt mély tisztelettel és megbecsüléssel a formák, szokások, társadalmi rend és felsőbbség irányában.

Ellenben megismerünk egy másik világot, benne egy nem sejtett mértékben kiteljesedett és érvényes világnézetet. Ebben az Isten szuverén úr és vele szemben a félelem, alázat és imádság annyira magától értetődő, hogy már túl van a formákon és határos a keletiek fatalizmusával. A szokások, hagyományok, szertartások megtartatnak, tiszteltetnek, a lélek és élet egyetlen üdítő élményei, amit főképp az mutat, hogy a koporsóig kísérő és elemlegetett színes emlékei a kevésfordulatú parasztsorsnak. A föld, a természet, az élet és a halál: természetes keretek és adottságok, nem mi intézzük őket, hanem ők segítenek bennünket a bölcsőtől a koporsóig. Hogy a magyar ember egy gyönyörűen tud meghalni, már Mikszáth is észrevette, de hogy: miért, azt Böszörményi világa magyarázza meg először művészi elhithető erővel. A sorsnak szülőoka az élet, indítóoka pedig a szeretet. Ezt érzi *Az árva*, ez szépíti meg *Árva Péter húsvétját*-t, ez varázsol *Tavaszt-t a télbe*, ezt tanítja meg olyan boldogan az *Ének a bárókisasszonyról* s ez prédikál komolyan, de nem komoran mindnyájunk számára a *Magyar ég alatt*.

Nagyon jó nekünk «érdek nélkül tetsző» módon meglátnunk már egyszer, hogy a magyar népfilozófia testbe ágyazott lelkiség, nyelve a kézzel foghatóság szimboliztikájának a dadogása, természetfilozófiája túljutott a démonok mithológiáján — és egyedül mi vagyunk a bűnösök benne, ha mind eddig még nem ragadhatta meg az égből felé nyúló kegyelem kezét.

*

Böszörményi Jenő novellái tetszenek, akárcsak a Bartók-Kodály népdalgyűteményei és a rajtuk épülő, vagy helyesebben belőlük feslő muzsika. Legyen szabad nekünk ebben a második örvendetes tényben a magyar intelligencia rekonvaleszkáló életigenlésének egyik szerény, de biztos és biztató jelét látnunk. Karácsony Sándor.

Markovits Rodion: Szibériai Garnizon. (Genius.) Markovits különösen a szibériai, amurparti fogolytáborban történeteket villantja föl feledhetlenül,

mindig azt a realista módszert alkalmazva, amely aránylag csekély jelentőségű események mozaikjából érzékelteti a világ összes forrongó erőt. Pompásan alakul ki külön társadalom a fogolytábor tömegéből, nem egyszer meglepő, de mindig meggyőző törvényszerűség szerint. Az összesség a regény legjobb fejezeteiben ép oly világosan érzékelhető, mint a különálló ember. Mit csinált a fogoly a táborban, erre, ha nem is egészen őszinte és kimerítő, de érdekes választ kapunk. Egy hazulról elszakadt s mégsem elszakadt társadalom ez, amely minél erősebb szálakkal igyekszik otthonába vissza kapcsolódni. Megunja az ananászt és az Amur lazacát, amivel disznót hizlalnak, de nem unja meg a lovagias ügyeket, mert ez az otthoni katonáskodásra emlékeztet. Vagy mit szólnak a fogolytiszték érzéki életének mesteri művészettel sejtetett megbotlásához, amely a barakkszínház körül tombol? Szép és érdekes Krasznójarszk üzleti élete megindulásának rajza, a bankok, az ipar, a kereskedelem nyüzsgése Kolcsák Szibériájának kellős közepén. Markovits nem beszél a foglyok szenvedéseiről, hazavágyásukról, csak arról, mit tesznek hányatott útjukon, de e cselekedetek mögött kiérezzük a cselekedetek rugóját. A hűvös, kissé ironikus stílus azt igyekszik érzékeltetni, mily törpe az egyén a közösségben. Túlzásba téved. Az egyéniség nem csak szám, de bizonyos vonatkozásban lehet szám is. Lehet magánosság és lehet közösség, a kettő nem zárja ki egymást. Ez az, amit Markovits nem mindig lát meg, erre vall főhősének homályos modellálása is. Az még hagyján, hogy ennek nevét elhallgatja, személytelenül szerepelteti. A névtelenségnél nagyobb baj, hogy egyáltalán

nem látjuk. Nem olyan, mint az a katonája, akinek félarcát ellőtték a harc-téren. Ennek egyáltalán nincsen arca, de még uniformisa sincsen. Lehet, hogy szemérmesen önmagát bujtatta e névtelenbe a szerző, de ezt a szemérem-érzést, le kellett volna győznie. Semmiféle jellege sem alakul ki a hosszú történet folyamán. Talán összefügg ezzel, hogy a szerző kollektív riportregénynek nevezi első művét. Lehet, hogy az, amit elmond, valóban megtörtént, de homályos főalakjának vékony szálára fűzve, úgy hatnak az események, mint szörnyű súlyok, olyan a regény, mint egy hajó, amely megfeneklik mielőtt kikötőbe érne. Amit éreztetni akart, nem érezteti elég bátran, nem elég mélyen, nem elég szuggesztíven. Jellegzetes elmosó kaleidoszkópba néztünk, nem képtáron haladtunk át. Kevés marad meg belőle. Ezt a benyomást fokozza a regény hebehurgya befejezése. Véglgyengülés ez, nem beteljesülés.

Marconnay Tibor.

Szívárvány. (Novellák, rajzok. Irta: Papp Jánosy Béla, Kolozsvár, 1929.) Történeti novellák, rajzok (A császár bora, Csóktól a keresztig) váltakoznak a könyvben hangulatos modern tárgyú elbeszélésekkel. *A halál a bölcső felett* szép elmélkedés. Poétikus elgondolású az *Orgonaszó*, amely egy étellel meghasonlott emberkerülő művésznak a lelki megnyugváshoz visszatérését vázolja. Jánossyt azonban legjobban jellemzik az apró rajzok. Ezekben humorosan vagy erős szatírával a mindennapi élet ferdeségeit, az emberek apró csetléseit-botlásait írja meg. Ilyen: *A tanár úr meghal*, *Sárika diplomája*, *A fiam*, *a Kutyaadó* és a többiek. Világosan, józanul gondolkozó fej, meleg szív van mindenik mögött.

Mihály László.

Hibaigazítás. A *Napkelet* legutóbbi számának 831. lapján a 21. sorban «szégyenpecsenyét» helyett «szégyenpecsét» olvasandó.